

Administrative Courts System in the Republic of Uzbekistan: Stages of Formation, Legal Mechanisms, and the Essence of Reforms

Yangiboyev Norquvvat Qulnazarovich

Senior Lecturer, Associate Professor Faculty of Law, Termiz State University

Xursanov Mo‘min To‘lqin o‘g‘li

3rd-year Student, Group 323 Faculty of Law, Termiz State University

Toshpo‘latov Jasur Elmurod o‘g‘li

3rd-year Student, Group 323 Faculty of Law, Termiz State University

Introduction. In modern jurisprudence, the system of administrative justice is recognized as one of the most important institutions ensuring balance in relations between public authorities and citizens. In a society based on the principles of the rule of law, effective judicial control over the activities of state authorities is essential. It is precisely the system of administrative courts that creates the institutional and procedural mechanisms for exercising such control.

Keywords: administrative courts, administrative justice, judicial control, public-law disputes, rule of law, judicial reforms.

O‘zbekiston Respublikasida ma‘muriy sudlar tizimi: shakllanish bosqichlari, huquqiy mexanizmlar va islohotlar mazmuni

Yangiboyev Norquvvat Qulnazarovich Termiz Davlat Universiteti Yuridik fakulteti

Katta o‘qituvchisi, Dotsent

Xursanov Mo‘min To‘lqin o‘g‘li Termiz Davlat Universiteti Yuridik fakulteti 3-kurs

323-guruh talabasi

Toshpulatov Jasur Elmurod o‘g‘li Termiz Davlat Universiteti Yuridik fakulteti 3-kurs

323-guruh talabasi

Kirish:

Zamonaviy huquqshunoslikda ma'muriy adliya tizimi davlat hokimiyati organlari va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarda muvozanatni ta'minlovchi eng muhim institutlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Huquqiy davlat tamoyillariga asoslangan jamiyatda davlat hokimiyati faoliyati ustidan samarali sud nazorati mavjud bo'lishi shart. Aynan ma'muriy sudlar tizimi ushbu nazoratni amalga oshirishning institutsional va protsessual mexanizmini yaratadi.

Kalit so'zlar:

Ma'muriy sudlar, ma'muriy adliya, sud nazorati, ommaviy-huquqiy nizolar, qonun ustuvorligi, sud-huquq islohotlari.

Asosiy qism:

Ma'muriy sudlar orqali davlat organlari tomonidan qabul qilinadigan normativ-huquqiy hujjatlar, individual qarorlar, shuningdek mansabdor shaxslarning harakatlari yoki harakatsizligi ustidan sud tartibida nazorat o'rnatiladi. Bu esa fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklash, davlat organlarining javobgarligini oshirish va boshqaruv tizimida qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida ma'muriy sudlarning mustaqil tizim sifatida shakllanishi keng ko'lamli sud-huquq islohotlarining mantiqiy davomi bo'lib, u davlat boshqaruvi faoliyatining ochiqligi va shaffofligini oshirish, inson huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmlarini yaratish hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur maqolada ma'muriy sudlar tizimining shakllanish evolyutsiyasi, normativ-huquqiy asoslari, institutsional tuzilmasi, vakolatlari, protsessual xususiyatlari hamda zamonaviy islohotlar doirasida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilinadi. Ma'muriy sudlar tizimining shakllanishining tarixiy va huquqiy asoslari O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillarida ma'muriy-huquqiy nizolarni ko'rib chiqish umumyurisdiksiya sudlari tomonidan amalga oshirilgan. Bu tizim o'z vaqtida muayyan darajada samarali bo'lgan bo'lsa-da, ommaviy-huquqiy

munosabatlarning murakkabligi, davlat organlari vakolatlarining kengayishi va fuqarolar huquqlarining kengroq himoyaga muhtojligi sababli ixtisoslashgan sud tizimini yaratish zarurati yuzaga keldi. Xalqaro tajribada, xususan Germaniya, Fransiya va boshqa Yevropa davlatlarida ma'muriy sudlar alohida mustaqil tizim sifatida shakllangan bo'lib, ular davlat organlari ustidan sud nazoratini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tajriba O'zbekiston uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qildi. 2017-yildan boshlab mamlakatda yangi bosqichdagi sud-huquq islohotlari boshlandi. Ushbu islohotlar doirasida ma'muriy sudlarni tashkil etish konsepsiyasi ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Natijada ma'muriy sudlar mustaqil sud tizimi sifatida shakllandi.

2018-yil 1-apreldan kuchga kirgan "Ma'muriy sud ishlarini yuritish to'g'risida"gi kodeks ma'muriy sudlovning asosiy protsessual normalarini belgilab berdi. Ushbu kodeks orqali sud muhokamasining asosiy prinsiplari — qonuniylik, oshkoralik, taraflarning tengligi, sudning mustaqilligi, adolat va xolislik mustahkamlandi. Shuningdek, mazkur normativ-huquqiy baza davlat organlari faoliyati ustidan sud nazoratini amalga oshirishda yagona va izchil yondashuvni ta'minladi hamda sud amaliyotini standartlashtirishga xizmat qildi. Ma'muriy sudlar tizimining institutsional tuzilishi va instansiyalari O'zbekiston Respublikasida ma'muriy sudlar tizimi ko'p pog'onali va ierarxik tuzilishga ega bo'lib, bu sud qarorlarining qonuniyligi va asoslilikini bosqichma-bosqich tekshirish imkonini beradi. Birinchi instansiya sifatida tumanlararo ma'muriy sudlar faoliyat yuritadi. Ushbu sudlar fuqarolar va yuridik shaxslarning davlat organlari bilan yuzaga kelgan nizolarini bevosita ko'rib chiqadi. Mazkur bosqichda ishning faktik holatlari aniqlanadi, dalillar o'rganiladi va asosiy sud qarori qabul qilinadi. Ikkinchi bosqich — apellyatsiya instansiyasi bo'lib, bunda birinchi instansiya sudlari qarorlarining qonuniyligi va asoslilik qayta ko'rib chiqiladi. Apellyatsiya instansiyasi sud xatolarini aniqlash va tuzatishda muhim ahamiyatga ega.

Kassatsiya instansiyasi esa sud qarorlarini huquqiy jihatdan tekshirishga qaratilgan bo‘lib, unda protsessual va moddiy huquq normalarining to‘g‘ri qo‘llanilishi baholanadi. Eng yuqori instansiya sifatida Oliy sudning ma‘muriy ishlar bo‘yicha sudlov hay‘ati faoliyat yuritadi. Ushbu organ sud amaliyotining yagona va izchil qo‘llanilishini ta‘minlaydi, sud qarorlarini nazorat tartibida ko‘rib chiqadi hamda sud amaliyotini umumlashtiradi. Ma‘muriy sudlarning vakolatlari va yurisdiksiyasi ma‘muriy sudlar ommaviy-huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarni ko‘rib chiqadi. Ushbu munosabatlarda taraflar teng huquqli emasligi — ya‘ni davlat organi ustun vakolatlarga ega ekanligi — asosiy xususiyat hisoblanadi.

Ma‘muriy sudlarning asosiy vakolatlari quyidagilardan iborat:

Davlat organlari va mansabdor shaxslar qarorlarini haqiqiy emas deb topish;

Noqonuniy harakat yoki harakatsizlikni e‘tirof etish;

Ma‘muriy hujjatlarni bekor qilish yoki o‘zgartirish;

Fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklash;

Saylov jarayonlariga oid nizolarni ko‘rib chiqish;

Davlat xizmatlari ko‘rsatish bilan bog‘liq nizolarni hal etish;

Notarial va FHDYO organlari faoliyati bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqish. So‘nggi yillarda ushbu vakolatlar kengaytirilib, fuqarolarning sud orqali himoya qilish imkoniyatlari sezilarli darajada oshirildi. Ayniqsa, davlat xizmatlari sifati ustidan sud nazoratining kuchayishi davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Protsessual xususiyatlar: inkvizitsion tamoyil va isbotlash majburiyati ma‘muriy sud ishlarini yuritish fuqarolik va iqtisodiy sudlovdan o‘ziga xos jihatlari bilan farqlanadi. Eng muhim xususiyatlardan biri — inkvizitsion tamoyilning ustuvorligidir. Unga ko‘ra, sud faqat taraflar taqdim etgan dalillar bilan cheklanib qolmay, balki ishning haqiqiy holatlarini aniqlash maqsadida mustaqil ravishda dalillarni to‘plash va tekshirish huquqiga ega. Bu esa adolatli qaror qabul qilish

ehtimolini oshiradi. Yana bir muhim jihat — isbotlash majburiyatining davlat organiga yuklatilishidir. Ya’ni, nizoli qarorni qabul qilgan organ o‘z qarorining qonuniyligini asoslab berishi shart. Ushbu yondashuv “fuqaroni himoya qilish” tamoyiliga asoslanadi va amalda inson huquqlarining ustuvorligini ta’minlaydi. Zamonaviy islohotlar: raqamlashtirish va yangi yondashuvlar O‘zbekistonda sud tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ma’muriy sudlar faoliyatini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Yagona darcha” tamoyili joriy etilishi natijasida fuqarolarning sudga murojaat qilish jarayoni sezilarli darajada soddalashtirildi. Noto‘g‘ri sudga yuborilgan arizalarni qaytarish amaliyoti bekor qilinib, ular avtomatik tarzda tegishli sudga yo‘naltirilmoqda. Eksterritoriallik tamoyili esa fuqarolarga hududiy cheklovlarsiz sudga murojaat qilish imkonini berdi. Bu, ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi aholi uchun muhim qulaylik yaratdi.

Raqamlashtirish jarayonlari doirasida elektron sud tizimlari keng joriy etildi.

Jumladan:

Elektron ariza topshirish tizimi;

Onlayn sud majlislari (videokonferensiya);

Sud qarorlarini elektron shaklda olish;

sud ishlarini masofadan kuzatish imkoniyati. Mazkur innovatsiyalar sud tizimining ochiqligi, shaffofligi va tezkorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa:

O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy sudlar tizimining shakllanishi va rivojlanishi huquqiy davlat barpo etish yo‘lidagi muhim institutsional yutuqlardan biridir. Ushbu tizim orqali davlat organlari faoliyati ustidan samarali sud nazorati o‘rnatilib, fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatli himoya qilinmoqda. Ma’muriy sudlar davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini ta’minlash, davlat organlarining javobgarligini oshirish hamda fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini

mustahkamlashda muhim rol o‘ynamoqda. Kelgusida ma’muriy sudlar tizimini yanada takomillashtirish, xalqaro standartlarga uyg‘unlashtirish, sud amaliyotini bir xillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali uning samaradorligini yanada oshirish mumkin. Natijada ushbu tizim nafaqat huquqlarni himoya qilish vositasi, balki mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshiruvchi, demokratik institutlarni mustahkamlovchi va xalqaro huquqiy maydondagi nufuzini yuksaltiruvchi muhim omil sifatida rivojlanishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risida kodeks. – Toshkent, 2018.
3. Sudlar to‘g‘risida Qonun. – Toshkent, 2021.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4966-son Farmoni “Sud-huquq tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6003-son Farmoni “Sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish va odil sudlov samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy veb-sayti materiallari.
7. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi nashrlari va rasmiy ma’lumotlari.
8. Ma’muriy huquq / mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.
9. Ma’muriy sudlov asoslari. – Toshkent, 2019.
10. Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlari (inson huquqlari va odil sudlov standartlari bo‘yicha).
11. Yevropa Kengashi tavsiyalari (ma’muriy adliya tizimi bo‘yicha).
12. Jahon banki hisobotlari (sud tizimi va boshqaruv samaradorligi bo‘yicha).